
Introducere¹

Acad. Mircea DUMITRU

Vorbitorii de limbă română au posibilitatea să citească în propria limbă patru texte filosofice de o acută și actuală importanță pentru tematica filosofiei drepturilor naturale, scrise în colaborare (trei dintre ele) și mod separat (un text) de către Douglas J. Den Uyl și Douglas B. Rasmussen. Den Uyl și Rasmussen sunt doi dintre cei mai reprezentativi, profunzi și originali filosofi americani care au revitalizat tradiția dreptului natural, punându-i în evidență fertilitatea tematică și metodologică într-o manieră argumentativă și problematizatoare clară, în stilul caracteristic, bine cunoscut, al filosofiei analitice contemporane.

Douglas Den Uyl s-a remarcat mai ales prin studiile și lucrările sale în domeniul filosofiei politice, al istoriei ideilor și al studiilor spinoziste, fiind autorul unor cărți importante cum ar fi *Power, State and Freedom: An Interpretation of Spinoza's Political Thought* și *God, Man and Well Being: Spinoza's Modern Humanism*. El este cofondator al American Association for the Philosophic Study of Society, al The North American Spinoza Society și al The International Adam Smith Society. A predat filosofie la Bellarmine University, unde a fost profesor titular și director al Departamentului de Filosofie, după care a devenit membru al Liberty Fund, unde în prezent este Vice President Emeritus și Benjamin A. Rogge Resident Scholar.

Douglas B. Rasmussen este, începând din 1981, profesor de filosofie la St. John's University. Domeniile sale de specializare și de cercetare

¹ Le mulțumesc profesorilor Valeriu Stoica și Dragoș-Paul Aligică pentru oportunitatea pe care mi-au oferit-o de a scrie această Introducere. Îi sunt, de asemenea, recunoscător d-nei Teodora Nichita pentru observațiile judicioase și sugestiile pe care mi le-a făcut, care au condus la îmbunătățirea conținutului și a stilului expunerii de față. Este de la sine înțeles că sunt singurul răspunzător de conținutul acestei Introduceri și de orice posibilă eroare.

sunt foarte variate și întinse, incluzând filosofia politică, etica, ontologia, epistemologia, etica afacerilor și economia politică. Publicațiile care i-au fixat locul în lumea academică a filosofiei contemporane au apărut în reviste importante, cum ar fi *American Philosophical Quarterly*, *International Philosophical Quarterly*, *The New Scholasticism*, *Public Affairs Quarterly*, *The Review of Metaphysics*, *American Catholic Philosophical Quarterly*, *Social Philosophy and Policy* și *The Thomist*.

Rasmussen și Den Uyl au colaborat într-o manieră pilduitoare în proiecte filosofice care au avut ca rezultat mai multe cărți care au devenit repere în literatura de specialitate a domeniului: *Liberty and Nature: An Aristotelian Defense of Liberal Order*, *Liberalism Defended: The Challenge of Post-Modernity* și *Norms of Liberty: A Perfectionist Basis for Non-Perfectionist Politics*. Împreună, cei doi filosofi au coeditat *The Philosophic Thought of Ayn Rand*.

Volumul de față conține traducerea din limba engleză – realizată în mod competent, cu o deosebită acribie și acuratețe, de d-na Teodora Nichita, cercetătoare doctorandă a Facultății de Drept a Universității din București, și d-na Elena-Cristina Enoiu, masterandă în cadrul aceleiași Facultăți – a patru texte filosofice scrise în colaborare de către cei doi filosofi, cu excepția unui singur text: (i) „The Perfectionist Turn” („Turnura perfecționistă”); (ii) „Liberalism in Retreat” („Liberalismul în retragere”); (iii) „Individual Rights and Human Flourishing” („Drepturile individuale și împlinirea umană”), având ca unic autor pe Douglas B. Rasmussen, și (iv) „Ethical Individualism, Natural Law, and The Primacy of Natural Rights” („Individualismul etic, dreptul natural și primatul drepturilor naturale”).

Prin conținutul lor filosofic bogat și dens, elaborat și susținut prin argumente clar construite, textele din acest volum își poartă singure de grijă. Tocmai de aceea, prezentul cuvânt-înainte, nedorind să fie un studiu hermeneutic și nicidecum o apreciere critică a ideilor și tezelor susținute de către cei doi filosofi americani, urmărește să fie doar un îndrumar de lectură în sprijinul cititorilor; prin urmare, va reține în mod sintetic – uneori parafrazând susținerile autorilor – doar câteva

dintre temele definatorii care conturează esența viziunii originale jusnaturaliste prezente în aceste pagini.

Întrebarea despre fundamentul valorii a preocupat filosofi morali de mii de ani, iar tradiția etică aristotelică oferă un răspuns la aceasta: „natura”. Aceasta nu exclude alte elemente, cum ar fi rațiunea, tradiția sau autoritatea, dar le evaluează în funcție de ceea ce sunt în natura lor. Un standard naturalist al valorii presupune alegerea, finalitatea și autodirecționarea, făcând ca mijloace cum ar fi rațiunea, tradiția și autoritatea să contribuie la împlinirea naturii noastre.

Așadar, în paradigma neoaristotelică, ceea ce este considerat a fi rezonabil, ca având autoritate și ca fiind adecvat din punct de vedere social trebuie evaluat în funcție de acest standard naturalist al valorii. Cu toate acestea, „Turnura perfecționistă” nu demonstrează superioritatea paradigmei perfecționiste și nu o testează în mod concret în elaborarea judecăților de valoare.

În „Turnura perfecționistă”, Den Uyl și Rasmussen explorează conceptul (tehnic, definit riguros, pe urmele lui Rawls) de *perfectionism*, care sugerează că binele uman este legat de realizarea potențialităților individuale. Sunt examinate, totuși, unele critici la adresa ideii că actul prin care potențialitățile se realizează nu reprezintă neapărat o valoare pentru persoană sau la adresa ideii că există o prăpastie între binele uman și înflorirea sau împlinirea personală. Întrebarea-cheie este de ce faptul de a fi bun ca om ar trebui să fie standardul normativ pentru o persoană.

Autorii propun ideea de „individualism perfecționist”, care susține că înflorirea umană este relativă și individualizată pentru fiecare persoană, fără a fi determinată de convenții sociale sau de dorințele subiective. Perfecționismul individualist pune accentul pe cultivarea virtuților morale și a înțelepciunii practice pentru a ajunge la o viață autodesăvârșită. Viața umană este considerată elementul central în această perspectivă, exprimând atât caracteristicile generice, cât și pe cele individuale ale naturii umane.

Den Uyl și Rasmussen își propun să argumenteze atât în favoarea unei concepții tradiționale a perfecționismului, care își are bazele în desăvârșirea naturii umane, cât și să redefinească acest concept

conform unei perspective moderne, ajungând astfel la individualism perfecționist. În acest mod, se încearcă soluționarea criticilor aduse perfecționismului și conturarea unei perspective mai actuale asupra înfloririi umane.

În secțiunea a doua a „Turnurii perfecționiste”, autorii examinează problema aparentei incompatibilități între ideea că binele uman este întotdeauna binele unui individ și posibilitatea de a discuta despre bunuri umane generice sau despre binele uman într-o formă abstractă. Ei susțin că această aparentă incompatibilitate se datorează unei erori logice, care presupune că o concepție abstractă a binelui uman trebuie să neglijeze individualitatea și natura sa relațională. Autorii argumentează că este posibil și corect să vorbim despre activități și virtuți care reprezintă bunuri generice și să remarcăm că acestea ar trebui să fie cultivate de toată lumea, fără a sugera că binele uman trebuie să fie un universal independent de agentul individual. Ei consideră că binele uman poate fi numai binele unor indivizi distincți și că acesta poate fi universalizat prin cunoașterea faptului că valorile, rațiunea și prioritățile unei persoane constituie standardul în funcție de care putem evalua comportamentul său. Cu toate acestea, universalizarea nu implică ideea că valorile, judecățile și prioritățile unei persoane trebuie să fie aceleași pentru toți oamenii. Fiecare individ are propriile valori și priorități, iar binele uman este fundamentat în cine și ce suntem ca persoane individuale. Autorii concluzionează că nu există două forme distincte de bine uman – un bine uman universal și unul individualizat. Ideea lor este că binele uman este fundamentat în valorile și natura fiecărui individ în parte și că esența eticii constă în bunurile care pot fi cultivate de către indivizii înșiși.

O temă conexasă pe care o abordează autorii este aceea a examinării perfecționismului în relație cu conceptul de „înflorire umană” sau „împlinire”. Den Uyl și Rasmussen critică perfecționismul tradițional pentru că nu ia în considerare contextul în care se desfășoară activitățile excelente și nu explică legătura dintre dezvoltarea capacităților umane și realizarea obiectivelor umane. Ei susțin că această formă a perfecționismului poate duce la o abordare standardizată a excelenței, care poate ignora nevoile și aspirațiile individuale. Autorii consideră că

perfecționismul trebuie să ia în considerare contextul individual și să recunoască faptul că excelența și împlinirea pot fi atinse prin căi variate, adaptate la nevoile și circumstanțele individuale.

Aceștia examinează mai departe „individualismul perfecționist”, care susține că excelența umană este legată de dezvoltarea capacităților umane într-un context individualizat și practic, în care se găsesc echilibrul și calea de mijloc pentru atingerea împlinirii personale. Ei dezbate și conceptul de „coerență internă a bunăstării” (*welfare internalism*) versus „coerență externă a bunăstării” (*welfare externalism*). Internalismul se referă la faptul că fericirea depinde exclusiv de caracteristicile individuale ale unei persoane, în timp ce externalismul implică factori externi care pot influența fericirea. Autorii susțin că ambele perspective trebuie luate în considerare și că fericirea umană poate fi influențată de capacitățile generice și individuale, precum și de circumstanțe sociale și culturale.

Se aduc astfel în discuție și alte probleme ale perfecționismului, care vizează dificultatea de a defini cu precizie ce înseamnă „perfecțiunea” și de a formula norme universale de fericire pentru toți oamenii. Autorii sugerează că, în acest sens, este important să se evite perfecționismul tradițional și să se accepte diversitatea individuală în căutarea fericirii și a împlinirii. În concluzia acestei secțiuni, autorii susțin că trebuie să avem o perspectivă etică comprehensivă, care să ia în considerare atât aspectele generice, cât și pe cele individuale ale naturii umane. Fericirea și împlinirea sunt subiective și pot fi influențate de factori multipli, iar abordarea normativă ar trebui să fie mai deschisă și flexibilă, pentru a permite o diversitate de căi de a atinge fericirea și împlinirea personală.

În continuare, Den Uyl și Rasmussen dezbate diferite perspective asupra naturii umane și a conceptelor etice asociate, în special în ceea ce privește fericirea și împlinirea umană. Argumentul pornește de la distincția dintre „natura primară” și „natura secundară” și se concentrează pe modul în care aceste concepte influențează etica și normele morale. Se subliniază că faptele despre natura umană (natura primară) nu sunt simple și lipsite de implicații etice, ci sunt întotdeauna evaluate într-un context normativ și etic (natura secundară).

Perspectiva teleologică, care vizează realizarea capacităților umane în vederea fericirii și împlinirii, este considerată mai relevantă decât cea care pune accent pe natura primară. Se argumentează că teleologia este necesară pentru a înțelege fericirea și împlinirea umană, iar capacitățile trebuie să fie exersate și evaluate într-un context normativ și etic. Astfel, orice discuție despre natura umană și etică implică, în cele din urmă, un apel la teleologie și la o evaluare a capacităților umane în vederea împlinirii și fericirii. De asemenea, se subliniază că o abordare exhaustivă a „faptului de a fi o persoană bună” implică înțelegerea atât a caracteristicilor generice, cât și a celor individualizante, iar separarea dintre „a fi bun” și „binele cuiva” este doar aparentă și nu implică o separație reală. În ansamblu, secțiunea explorează modul în care natura umană, teleologia și normele etice sunt interconectate și cum percepția noastră influențează chestiunea fericirii și a împlinirii umane.

În „natura primară”, teleologia naturală este necesară pentru a nu exista nicio separație între „a fi bun” și „binele cuiva”. Astfel, perfecționismul poate fi înțeles corect. Existența naturală a speciilor solicită, prin însăși existența lor, actualizarea anumitor potențialități. Acest proces de actualizare dezvăluie ce este în avantajul sau în detrimentul unui lucru, deoarece existența acestuia, în virtutea speciei căreia îi aparține, reprezintă scopul său final. Viața reprezintă elementul central în această perspectivă teleologică, iar forma vieții unei entități determină potențialitățile sale care trebuie actualizate. Actualizarea potențialităților este esențială pentru viața unei viețuitoare și nu se reduce doar la starea de a nu fi mort. Forma vieții reprezintă direcția procesului de actualizare a potențialităților, oferindu-i un *telos* sau scop final. Acțiunile viețuitoarelor exercită un impact asupra vieții lor ca entități aparținând unei specii, iar aceste acțiuni pot fi evaluate ca fiind benefice sau dăunătoare în funcție de cum contribuie la scopul sau finalitatea procesului.

Teleologia naturală nu necesită existența unui artizan divin ale cărui intenții să determine funcțiile viețuitoarelor. Ea se referă la explicațiile naturale ale viețuitoarelor, subliniind dependența lor de anumite caracteristici ireductibile care le conduc procesele de dezvoltare. Teleologia naturală nu implică faptul că speciile sunt fixe și nu evoluează, iar

susținătorii acestei perspective nu sunt obligați să adopte poziții metafizice îndoielnice sau să comită eroarea antropomorfismului. Teleologia naturală evidențiază că viețuitoarele individuale au scopuri naturale, iar binele uman este mai degrabă de tip „scop inclusiv” decât „scop dominant”. Nu există o singură cale universală către binele uman, ci mai degrabă multiple scopuri constitutive și finale care interacționează într-o interdependență complexă. Oamenii au libertatea de a-și alege modul de viață și de a se perfecționa prin exersarea raționalității lor, care constituie baza perfecționismului individualist. În concluzie, teleologia naturală se referă la scopurile și finalitățile viețuitoarelor și nu exclude pluralismul în alegeri și moduri de viață. Procesul autodesăvârșirii implică încercarea constantă de a atinge scopurile etice finale, dar fără ca acesta să se poată finaliza vreodată. Această înțelegere exprimă modul adecvat de a trăi al oamenilor, care se definesc pe ei înșiși prin alegerile și aspirațiile lor către perfecționare.

Articolul în integralitatea sa se concentrează pe contracararea argumentelor care ar fi împiedicat „turnura perfecționistă”. În ciuda faptului că nu s-a atins încă acest obiectiv în literatura de specialitate, ideea de individualism perfecționist naturalist încă este promițătoare și deschisă posibilității unei abordări mai ample în cercetare. În final, întrebarea este dacă această interpretare perfecționistă poate genera norme etice diferite de cele propuse de alte perspective etice. Dacă acest lucru este posibil, ar putea reprezenta o provocare pentru presupunerea contemporană că există o referință comună care să indice ce este etic sau moral. Individualismul perfecționist naturalist poate aduce noi perspective și deschide căi de cercetare care pot reevalua înțelegerea eticii și a valorilor.

*

* *

În studiul „Liberalismul în retragere”, Den Uyl și Rasmussen dezbat ideile filosofului și economistului Amartya Sen și ale filosoafei și clasicistei Martha Nussbaum privind scopul politicii, conceptul de

rațiune publică și perspectiva teoretică a capabilităților umane în definirea politicilor publice. Deși Sen este cunoscut mai ales ca economist (el este laureat al Premiului Nobel pentru economie), abordarea sa se situează la granița dintre filosofie și economie. În schimb, Nussbaum are o perspectivă constructivistă și promovează o listă definită de capabilități pentru a fundamenta politicile publice. Sen și Nussbaum au nevoie unul de celălalt filosofic și metodologic pentru a completa anumite aspecte ale teoriilor lor, dar, în același timp, ideile lor intră în contradicție. Sen preferă o abordare nonconstructivistă care se adaptează evoluției normelor morale și acțiunilor umane, în timp ce, așa cum spuneam, Nussbaum promovează un constructivism etic, furnizând o listă fixă de capabilități.

Sen afirmă că rațiunea publică este esențială pentru identificarea stărilor de fapt nedrepte și pentru a solicita îndreptarea lor prin intermediul democrației deliberative. El susține că diferite teorii etice, precum utilitarismul, egalitarismul și libertarianismul, pot fi apărute cu argumente serioase și că nu există un singur câștigător în privința teoriilor dreptății. Cu toate acestea, rațiunea publică poate oferi judecăți comparative pentru ierarhizarea aranjamentelor sociale posibile. Sen consideră că democrația deliberativă poate furniza o perspectivă evaluativă adecvată, iar prin intermediul unei rațiuni publice deschise și nepărtinitoare, capabilitățile umane pot fi luate în considerare în mod adecvat. Ideea de capabilitate umană implică analizarea nu doar a bunăstării materiale, ci și a abilităților și libertăților reale pe care oamenii le au pentru a duce o viață demnă.

Unul dintre punctele critice ridicate de către cei doi autori este acela că perspectiva lui Sen asupra rațiunii publice poate fi considerată problematică dintr-un punct de vedere filosofic. Sen ar putea să nu ia în considerare în mod suficient aspectele personale și individuale ale evaluării etice, axându-se prea mult pe perspectiva impersonală și colectivă. De asemenea, autorii consideră că Sen nu abordează suficient de bine problema relativității-la-agent, adică modul în care identitatea și viziunea personală ale unui individ pot influența evaluările etice. De aceea, Den Uyl și Rasmussen sugerează că interpretarea lui Sen asupra rațiunii publice poate duce la dificultăți fundamentale și ar putea fi

insuficientă în a furniza un standard solid pentru evaluarea etică. În plus, ignorând perspectiva relativității-la-agent, Sen riscă să pună în pericol viabilitatea discursului public și să subestimeze importanța individualității în gândirea etică.

Studiul de față aduce în atenția noastră și contribuția fundamentală la această dezbateră a Marthei Nussbaum, o importantă filosoafă care a colaborat cu Sen. Martha Nussbaum propune dezvoltarea capabilităților umane ca fundament al unei teorii consistente a binelui uman, în opoziție cu realismul metafizic și ontologic. Ea susține că o listă de capabilități umane este necesară pentru a argumenta în favoarea liberalismului. Nussbaum adoptă esențialismul „internalist”, care consideră că o examinare profundă a istoriei și a cogniției umane dezvăluie o înțelegere determinată a omului, prin distingerea meticuloasă între proprietățile esențiale și accidentale. Deși Nussbaum se străduiește să ofere o teorie relevantă a capabilităților umane, autorii argumentează că lista propusă de ea este subiectivă și incompletă. În cadrul ei nu sunt făcute distincții clare între componentele unei vieți împlinite și limitele acesteia. Unele dintre caracteristicile considerate esențiale nu sunt neapărat benefice pentru viața umană, iar altele, precum emoțiile, sunt greu de încadrat în categoriile definite de Nussbaum. În plus, Nussbaum pare să presupună că acele capabilități pe care le enumeră sunt fundamentate și nu oferă o justificare clară pentru legătura dintre acestea și valori. Aceasta conduce la critici cu privire la absența unui fundament solid pentru teoria ei despre binele uman. Chiar dacă ar fi evidente, nu se pot trage automat concluzii normative clare din acceptarea capabilităților. În final, autorii critică rigiditatea listei de capabilități, subliniind că Nussbaum nu reușește să creeze o legătură coerentă între acestea și valorile umane, ceea ce ridică probleme în fundamentarea argumentului său în favoarea liberalismului capabilităților umane. În acest sens, Nussbaum nu depășește problema erorii naturaliste, deoarece capabilitățile sale nu sunt în mod necesar legate de caracteristicile umane reale.

Autorii nu contestă însă ideea că aceste capabilități umane joacă un rol important în determinarea binelui uman, ci mai degrabă că lista propusă de Nussbaum nu oferă o bază suficient de solidă pentru a

deriva concluzii normative. Ei susțin că atât Sen, cât și Nussbaum asumă în mod implicit anumite premise, fără a oferi argumente în favoarea lor. Una dintre acestea presupune o legătură între a face ceva ce este bine sau corect din punct de vedere etic și a face același lucru din punct de vedere politic/legal. Cu toate acestea, legătura prezumată aici nu este evidentă și poate fi contestată de anumiți filosofi politici, cum ar fi, de exemplu, anarhiștii, care ar putea considera că legile și ordinea politică sunt contrare principiilor etice corecte. Această legătură între etică și politică este o provocare semnificativă pentru filosofia politică, iar responsabilitatea principală a filosofilor politici este să identifice și să argumenteze temeiurile care justifică trecerea de la principiile etice la ordinea politică și legală.

Criticii indică faptul că Sen și Nussbaum nu disting clar și fac o confuzie între a face ceva din punct de vedere etic și a face același lucru din punct de vedere politic/legal. Această confuzie ar putea fi rezultatul unui tratament impersonal al naturii umane și al eșecului de a aborda în mod corespunzător o teorie a împlinirii umane bazată pe o antropologie filosofică fundamentată metafizic. Întrucât această critică se focalizează pe ideile și susținerile lui Nussbaum, se sugerează că abordarea sa privind capacitățile umane ignoră provocările legate de legătura dintre etică și politică. În concluzie, criticii susțin că Sen și Nussbaum nu au explorat suficient de detaliat legătura dintre etică și politică.

În studiul lor, Den Uyl și Rasmussen examinează în profunzime abordarea Marthei Nussbaum privind capacitățile umane și scopul politicii. Nussbaum încearcă să unifice capacitățile pentru a dezvolta un concept de prag care să explice minimumul necesar pentru o viață care să aibă calitatea de a fi „umană”. Ea prezintă o listă cu zece capacități umane funcționale de bază, considerate ca elemente esențiale ale naturii umane. Dar Den Uyl și Rasmussen contestă această abordare, afirmând că lista propusă de Nussbaum nu poate fi considerată neapărat esențială pentru a defini umanitatea cu precizie. Oamenii pot trăi o viață împlinită și satisfăcătoare în diverse moduri, iar capacitățile menționate nu pot fi considerate ca fiind criterii universale ale umanității. În plus, ei remarcă faptul că Nussbaum tratează

capabilitățile ca pe resurse publice, ignorând elementele de individualitate și drepturile de proprietate. Lista ei de capabilități nu furnizează un mecanism adecvat pentru a limita intervenția statului în viețile indivizilor. De asemenea, Den Uyl și Rasmussen critică faptul că Nussbaum nu distinge clar între principiile etice și politicile publice, sugerând că abordarea ei poate conduce la un control politic complet asupra indivizilor. Conceptul de „consistență vagă” utilizat de Nussbaum în gândirea sa despre binele uman este criticat pentru că nu definește clar limitele politice ale cultivării și distribuției capabilităților. Așadar, abordarea lui Nussbaum nu reușește să ofere o bază solidă pentru politici publice și nu ține cont de aspecte esențiale, precum individualitatea și proprietatea privată. De asemenea, cei doi filosofi subliniază importanța diferențierii între binele uman și politică, deoarece acestea sunt domenii cu caracteristici diferite și interese distincte.

Studiul aduce în atenție și o perspectivă critică asupra ideilor lui Nussbaum cu privire la egalitarism și politicile publice. Se susține că aceasta a introdus un principiu sociopolitic (egalitarismul) fără a-l susține adecvat în cadrul argumentației sale. De asemenea, se consideră că această perspectivă nu este plauzibilă ca un program de politici publice pentru a atinge obiectivele propuse, pentru că Nussbaum are o presuposiție hobbesiană în fundalul argumentației sale, concentrându-se pe indivizi și stat și ignorând instituțiile intermediare, precum bisericile sau organizațiile caritabile, care ar putea sprijini oamenii să atingă bunurile umane de bază și să simtă și o împlinire emoțională în experimentarea acțiunilor caritabile.

Din această perspectivă, este cât se poate de legitimă critica faptului că Nussbaum sugerează că oamenii nu pot atinge bunurile umane de bază fără ajutorul statului și că această poziție implică o abordare centralizată și egalitaristă în domeniul politicilor publice. Autorii consideră că aceasta este o concluzie nejustificată și că instituțiile intermediare voluntare ar putea să acopere această nevoie.

De asemenea, chiar dacă Nussbaum ar încerca să argumenteze împotriva acuzației de egalitarism, autorii consideră că perspectiva ei conduce către un sistem centralizat și egalitarist similar cu cel al lui J.